

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ ТА ІННОВАЦІЇ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ З УЧНЯМИ

О.В.Столяренко

***Анотація.** Стаття присвячена науковому аналізу проблеми використання інновацій у вихованні школярів на основі гуманістичних цінностей і творчого підходу.*

***Ключові слова:** гуманістичні цінності, гуманістичне виховання, особистісно орієнтований педагогічний процес, інновації у виховній роботі, нетрадиційні, інтерактивні методи виховної роботи*

***Аннотация.** Статья посвящена научному анализу проблемы использования инноваций в воспитании школьников на основе гуманистических ценностей и творческого подхода.*

***Ключевые слова:** гуманистические ценности, гуманистическое воспитание, личностно ориентированный педагогический процесс, инновации воспитательной работы, нетрадиционные, интерактивные методы воспитательной работы.*

***Summary.** The article covers the problem of using innovative technologies based on humanistic values and creative approach in educational process.*

***Key Words:** humanistic values, humanistic education, personality-oriented educational process, educational innovations, interactive teaching methods.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах світового розвитку, який характеризується стрімким поширенням гуманістичного світогляду, турботою про збагачення духовної культури кожного, зростає потреба у підвищенні ролі моральних засад суспільства, що зумовлює необхідність суттєвих змін освітніх пріоритетів на користь гуманізму, спрямування зусиль на виховання у молодих людей гуманістичних цінностей. А це можливо за умови впровадження у шкільну практику інноваційних, креативних технологій виховного процесу, розробки ефективних методик і пошуку шляхів оптимізації морального виховання учнів.

Аналіз останніх досягнень напряму досліджень. У процесі психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на обґрунтування методології і гуманістичних засад освітнього простору, виявлення ефективних методик і шляхів оптимізації у розв'язанні поставлених завдань, на першому місці знаходиться пошук і впровадження новітніх форм побудови виховного процесу, у якому формуванню ціннісного ставлення до людини, засвоєнню гуманістичних цінностей учнями належить провідна роль. На це вказують такі науковці, як Г.Балл, І.Бех, А.Бойко, М.Боришевський, І.Бужина, О.Вишневський, С.Гончаренко, М.Казакіна, Н.Нікандров, Ж.Омельченко, Л.Попов, О.Савченко, В.Скиба, Ф.Стефанюк, О.Сухомлинська, А.Сущенко, С.Тищенко та інші.

Метою статті є аналіз проблеми використання інновацій у вихованні школярів на основі гуманістичних цінностей і творчого підходу, пошук педагогічних засобів та розробка методики оптимізації процесу створення у загальноосвітніх навчальних закладах сприятливих умов для формування ціннісного ставлення до людини, запровадження у шкільну практику інноваційних форм і методів виховної роботи з учнями.

Виклад основного матеріалу статті. Дослідницька робота здійснювалася в експериментальних школах за спеціально розробленою нами програмою і була спрямована на пошук найефективніших форм і методів, завдяки яким можна досягти помітних результатів у свідомому формуванні кожним учнем ціннісного ставлення до людини, засвоєнню гуманістичних цінностей та проявів своїх найкращих моральних рис у реальних ситуаціях життя, у повсякденній поведінці. Наше дослідження у цьому напрямку було зумовлене тим, що одним із провідних критеріїв вихованості дитини є «ступінь її сходження і повнота оволодіння загальнолюдськими й національними морально-духовними цінностями, що становлять основу відповідних вчинків особистості», моральних якостей, набутих нею в процесі гуманістичного виховання [1, с.7]. Вивчення відповідної літератури показало, що останнім часом у дослідженнях гуманітарного спрямування простежується значне тяжіння до категорії «цінності». Не стоїть остеронь такої тенденції й педагогічна наука. Аналіз суспільної практики доводить, що кожне суспільство будує своє життя відповідно до цінностей, які приймає і в які вірить. У них втілені його цілі й призначення, погляди на життя і суспільні інститути, на місце і роль людини, життя сім'ї, громади, нації, всього людства. Побуває також думка, що виховання базується на досвіді народу, даних різних наук. Проте у всіх цих чинниках завжди визначальне місце займають втілені у них цінності. Саме вони через культуру, традиції, філософію, релігію вказують на

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

вектор виховних зусиль, формують виховний ідеал, дають відповіді на фундаментальні запитання, на добро чи на зло слід орієнтувати молодь, на культ сили чи розуму, на віру в духовні чи матеріальні блага. Соціальні реалії, що склалися нині, вимагають нових підходів до проблем гуманістичного виховання особистості, формування ціннісних ставлень (до себе, інших людей). Це зумовлено змінами суспільної свідомості пов'язаної з визнанням людини як непересічної цінності і необхідністю турботи про її добробут. У зв'язку з цим визначені провідні напрями у досягненні виховних цілей у сучасних умовах: проектування особистісно орієнтованого педагогічного процесу, формування нової педагогічної свідомості, визнання непересічної ролі практично-діяльницького колективу як основи виховної роботи з молоддю; але першим серед них виступає виховання фундаментальних цінностей [1; 20-29]. Суспільно-перетворювальний потенціал гуманітарної сфери значною мірою визначається вищими моральними цінностями, які вважаються домінуючими. І.Д.Бех стверджує, що нинішні ціннісні пріоритети мають пов'язуватися з гуманістичною перебудовою всіх сфер життя суспільства. З цієї позиції основною освітньою проблемою виступає «реалізація людяності кожною людиною як стосовно самої себе, так і стосовно всіх людей і світу в цілому. Людяність мусить виступити практичною реалізацією гуманізму, духовності у її світському розумінні, з одного боку, а з другого – передумовою для формування гуманістичного світогляду. Йдеться про особистісну якість людини, що має проявлятися у відповідальності за себе перед своєю совістю, у прагненні допомогти, а не нашкодити іншій людині, у свідомому виконанні обов'язку збереження людського життя і природи, яка залучається людством у свою життєдіяльність» [1; с.21].

Аналіз значної кількості інноваційних проектів за критерієм відповідності рівневі розробленості ідей, що пропонуються в педагогічній науці, а також їх використання в умовах виховної практики дозволив віднести до загальних педагогічних інновацій навчально-виховного процесу, які ми поклали в основу нашої дослідницької роботи:

- гуманістичну педагогіку в усій сукупності її теоретичних положень і практичних рекомендацій впровадження;
- оптимальну виховну діяльність, прогнозовану для конкретних умов освітнього середовища;
- засновані на нових ідеях підходи до організації керівництва педагогічними процесами (коопероване навчання і діяльність, співробітництво);
- застосування нових ідей і засобів інформатизації, масової комунікації (інформаційних технологій);
- проєктивну педагогіку, засновану на індивідуальному, груповому та колективному проєктуванні життєвої перспективи;
- особистісно зорієнтований підхід у вихованні, центром якого є індивідуальність: творча, єдина, унікальна.

Результати нашої дослідницької роботи дали змогу зробити висновок, що виховна суть і дієвість особистісно орієнтованих технологій залежить від тієї методологічної основи, яка безпосередньо визначає характер їх практичного розгортання і конкретизується в сукупності принципів, які взаємно узгоджуються. До них, згідно ідей І.Д.Бека, ми зараховуємо: цілеспрямоване створення емоційно збагачених виховних ситуацій, особистісно розвивальне спілкування, використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості, систематичний аналіз вихованцем власних і чужих вчинків.

Індивідуально визначений підхід, що лежав в основі нашої виховної роботи з учнями, ґрунтується на самоцінності особистості, глибокій повазі та емпатії до неї, врахуванні її індивідуальності. Бажаного ефекту у вихованні не дасть та школа, де індивідуальність не збережена, пригнічена або зігнорована. Важливим, на наш погляд, стало завдання відновити і розвинути в нових умовах принцип суб'єктно-особистісної орієнтації виховання, наповнюючи його зміст доброчинністю, технологіями життєтворчості, розумінням, що людина та її життя є найвищими цінностями. Індивідуальність – це осердя в людині духовної творчості. Вона приносить щось нове в світ, завжди не традиційним, а винятковим, що належить тільки їй, чином. Коли ми говоримо «учень – центр виховної системи школи», то за цим стоїть лише одне: прагнення допомогти в його саморозвитку, задоволенні потреб, розкритті здібностей.

Своєрідною реакцією на досить часті звинувачення у зневажливому ставленні до особи та надмірності акцентування поведінкового рівня розробки психологічної проблематики з боку представників біхевіоральної парадигми у вихованні і консультуванні стало виникнення у 80-і роки нового напрямку, що отримав назву «мультимодальна поведінкова терапія», в якому центральне місце відведено впливові на цілісну організацію особистості. У межах цього новітнього напрямку (А.Лазарус, А.Бандура, Т.Нейланс та ін.), що містить у собі когнітивно-орієнтовані техніки

(моделювання, формування), отримали розвиток програми саморегуляції, «когнітивного переструктурування», «когнітивної модифікації поведінки». Остання, зокрема, містить такі етапи: самоспостереження (self-monitoring); самооцінювання (self-evaluation); самопідкріплення (self-reinforcement). За останні роки ці течії знаходять усе більше прихильників і серед вітчизняних науковців і практиків [2; 100-101]. Елементи цих нових ідей були використані і в окремих фрагментах нашого дослідження.

З метою найефективнішого застосування подібних новітніх підходів ми і здійснювали науковий пошук. В першу чергу, нашу увагу привертала такі методи і форми виховання, які ще тільки починають впроваджуватися і викликають жвавий інтерес педагогів і учнів, захоплюють, приваблюють чимось неординарним, своєрідним. У шкільній практиці вони є відносно новими (у педагогічній практиці їх називають інноваційними). Якщо ж ми використовували традиційні підходи, то прагнули надавати їм нового, нетрадиційного забарвлення, інтерпретували в іншому вигляді, адаптували до умов навчального закладу, розробляли методичку активного впливу на моральну сферу вихованців. Для нас важливим було розуміння того, щоб засвоєні «чужі» знання стали «своїми» і набули особистісного значення. У їх перетворенні велику роль відіграє спільна діяльність дітей і дорослих, наприклад, у такій формі виховної роботи, яку ми запровадили у ході експерименту як «школа-парк». Її ми розвинули на основі ідей М.А.Балабана, О.М.Леонтьєвої, А.М.Гольдіна [5]. Ми вважаємо, що саме «особистісне знання» виступає однією із умов індивідуальної освіти. А головне завдання педагогів у загальноосвітньому навчальному закладі – допомогти у самовизначенні і самореалізації підростаючій особистості, особливо, коли йдеться про розуміння цінності власного буття і глибоко сформульоване свідоме переконання стосовно унікальності кожної людини, а отже і своєї неповторності, на основі яких виникає таке інтегративне утворення як ціннісне ставлення до людини. Ми використали також ідеї стосовно моделі «ймовірнісної освіти» (А.М.Лобко), в якій школа – усвідомлене особистісне буття і активне функціонування дитини в рамках існуючої культури, у процесі чого забезпечуються усі умови для отримання «особистісного знання». Ці форми є ефективними для отримання знань з людинознавчої тематики і використання їх у соціально-корисній гуманістичній діяльності. Так звана модель школи-парку створює умови для реалізації особистісного інтересу до життя в цілому і до тих галузей знань, які пов'язані з людинознавством і забезпечує конструювання на цій основі гуманістичних особистісних знань з конкретних наук і сприяє виробленню власного світорозуміння і ціннісних ставлень в умовах вільної, студійної комунікації на основі інтересу, і забезпечує усвідомлену активну участь у гуманістичній діяльності. У цих формах нам імпонують культурні практики (Н.Б.Крилова), досвід яких ми запозичили. Вони характеризуються принципово новими способами і змістом освітньо-виховної діяльності учнів. Це – різноманітні види соціально корисної, волонтерської роботи і досвід, що формується на основі особистісного знання. У позаурочній виховній роботі нами використовувалися елементи культурних практик, що включають у себе дослідницькі, освітні, комунікативні, організаційні, проектні, художні способи і форми дій. Культурні практики – це також набуття морального, емоційного досвіду гуманістичного спілкування, взаємодії з дорослими, ровесниками і молодшими дітьми у різних командах і громадських структурах, співпереживання, допомога, захист, прояви емпатії, альтруїзму. Такі практики можна назвати культурологічними, оскільки вони відкривають можливості для особистісної ініціативи дитини у створенні власних зразків і творчих продуктів діяльності на основі практично/ прагматично засвоєних культурних (соціальних) норм. Культурні практики у гуманістичному вихованні – явище комплексне, що включає як способи дій у засвоєнні культурних норм, зразків діяльності, так і досвід роботи і досягнення особистісних результатів, а також їх презентація для шкільного співтовариства, спільноти у мікрорайоні, оскільки в них зараховується усе, чим учень займається у школі, яка його конкретна поведінка, участь у позакласній роботі, соціальних акціях, благодійних заходах, особливості ставлення до людей в різних ситуаціях. «Особистісні знання» і «культурні практики» виступають важливими умовами створення відкритого та ініціативного простору спільної творчості дітей і дорослих, спрямованого на формування ціннісного ставлення до людини, що в цілому сприяють гуманізації школи і навколишньої дійсності.

Арсенал методів, якими ми користувалися, нічим не обмежувався: це інформаційні методи, які ми запроваджували з метою формування учнями понять, передачі інформації, забезпечення етичної оцінки явищ; методи організації діяльності вихованців – для вироблення і відпрацювання у них відповідних способів діяльності та інші. Проте центральне місце в сукупності методів виховання займає *метод соціальних вправ*, під яким ми розуміємо спеціальним чином (через способи акцентування, перетворення і створення) оформлену конкретну справу, якою живе людська спільнота, у ході реалізації якої у вихованців формується відповідна соціальна якість (соціальні якості), як єдність знань, способів

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

діяльності та ціннісно-оцінних взаємин. Соціальна вправа виступає технологічною одиницею виховного процесу, через яку вихователь формує активне педагогічно оформлене соціальне середовище [3; 22].

Оскільки програмою формуючого етапу експериментального дослідження було передбачено запровадження новітніх форм виховної роботи, то на базі деяких вінницьких шкіл, серед яких 1-ша, 7-ма, 26-та за підтримки міського голови і Швейцарської агенції розвитку та співробітництва було розгорнуто діяльність *Шкільних служб порозуміння* (ШСП), головною метою яких є покращення атмосфери взаємостосунків між учнями і попередження негативних форм поведінки (бійок, насильства, агресії). Окрім позитивних результатів нашого дослідження, які представлені у дисертації, ми отримали гарні відгуки від педагогів експериментальних шкіл. Так Олена Тищенко, соціальний педагог СЗОШ №26, відзначає, що хоча цей проект функціонує з вересня 2008 року, але вже помітні зрушення у поведінці учнів. Ці служби покликані, перш за все, не допустити проявів фізичного насильства, сприяти, щоб усі непорозуміння між вихованцями залагоджувались ще на початковій стадії і мирними методами. Помітну роль у цьому відіграв аналіз ситуацій, які стосуються і словесних баталій, брутальної поведінки, психологічного тиску, моральних принижень іншого. За програмою цього проекту серед учнів були проведені заняття з курсу тренінгів «Медіація (посередництво) однолітків». Виховна робота з цього напрямку формувалася на основі принципу «рівний рівному», тобто учні самі обирали нейтрального медіатора (незалежного арбітра), який уважно вислуховував кожну конфліктуючу сторону і допомагав порозумітися, віднайти певний компроміс. Коли критична ситуація стосувалася багатьох школярів, організовувалися «круглі столи», активне обговорення. Перед їх проведенням випускалася спеціалізована газета. Помітну роль у викоріненні агресії, дитячого насильства, нецензурної лайки, ганебних учинків по відношенню до ближнього відіграла співпраця з районним і міським відділеннями міліції у справах неповнолітніх. Виступи запрошених правоохоронців, працівників Управління в справах неповнолітніх Вінницької облдержадміністрації, екскурсії до Якушенецького училища соціальної реабілітації, до муніципального притулку «Добро», який функціонує для проблемних і безпритульних неповнолітніх, були переконливими і корисними для формування не лише гуманістичних цінностей, а й правосвідомості, виховання ціннісного ставлення до людини у кожного вихованця – учасника спільних заходів.

Нами також були використані ігри тренувального характеру (ігри-вправи), ігри-інсценізації (ігри-імітації, соціодрама), ігри-змагання, ігрове проектування, комплексні ділові ігри (розв'язання кейс-стаді) з елементами імпровізації, командної роботи, ігрові методики за програмою соціально-психологічного тренінгу, «інформаційний лабіринт». Серед неігрових імітаційних методів використовувався аналіз моральних ситуацій: проблемної широкоформатної, мікроситуації, ситуації-ілюстрації, ситуації-проблеми (розв'язання ситуаційного завдання), ситуації-інциденту.

Співпрацюючи з учнем і організовуючи його спілкування з іншими, ми цілеспрямовано впливали на його предметну, розумову і емоційно-душевну діяльність. Саме так спілкування перетворюється в засіб виховання, стає педагогічним. М.С. Коган у своїй класифікації виділяє такі види педагогічного спілкування: матеріально-практичний, духовно-інформаційний і практично-духовний. По-перше, особливістю такого спілкування є те, що вихователь впливає на особистість в цілому, чи на формування якостей у власній діяльності, спрямовуючи процес відповідним чином, змінюючи ситуацію. По-друге, воно обов'язково носить виховний характер і передбачає розв'язання педагогічних завдань. Цінним є опосередкований вплив, коли вихователь організовує діяльність вихованця і коли він спрямовує свої зусилля не на вплив на нього, навіть за умови прямого контакту, а на те, що він має засвоїти, на якості, які повинен сформувати, на цінності, в яких він повинен певним чином орієнтуватися. Слід врахувати і той факт, що воно виступає не лише в якості самостійного виду діяльності, а й обов'язковою складовою усіх інших її видів (навчання, гри, праці). Усі вони мають суспільний характер: здійснюються чи для інших, чи разом з людьми; або, залежно від думки, волі, умов, які створюються ними, зважаючи на їхню оцінку. Ціннісне ставлення до людини є одним із факторів конструктивного спілкування. Й.Ф. Герbart основними джерелами знань вважав досвід і спілкування; корінними станами душі – пізнання і почуття причетності, до першого людина приходиться через досвід, до другого – через спілкування [4; 336-359]. Провідне ж завдання гуманістичного виховання – навчитися жити разом, на основі ціннісного ставлення до людини, на демократичних засадах і принципах толерантності [6]. А для цього необхідно: розуміти іншого і відчувати взаємозалежність, усвідомлювати чужі проблеми і погляди; сприймати різні моделі життя, володіти навичками співіснування; знати і цінувати інші культури; уміти вести зацікавлений діалог; сприяти взаєморозумінню з учасниками взаємодії, виробленню відповідних норм і правил спільного життя.

Уся виховна робота з учнями базувалася на цих позиціях і проводилася нами у різноманітних формах, з використанням нетрадиційних методів, інтерактивних методик і прийомів; тематика якої була пронизана гуманістичними ідеями, необхідністю формування толерантних взаємовідносин, виховання ціннісного ставлення до людини.

Висновки. У процесі експериментальної діяльності ми прагнули до розумного балансу у використанні різних технологічних моделей (кооперованої, інформаційної, особистісно зорієнтованої, родинного виховання тощо), покликаних створити сприятливі умови для самореалізації особистості і морального розвитку. Такий підхід не лише дозволяє значно посилити та оптимізувати їхні психолого-педагогічні можливості, а й гарантує формування в навчальному закладі вагомого фактора особистісного прогресу вихованців – особливого гуманістичного, суб'єктно-розвивального середовища, що передбачає:

- переконливу мотивацію навчальної та громадської активності учнів;
- проблемно-креативну спрямованість, емоційну насиченість та інтерактивну організацію діяльності;
- набуття знань, умінь і навичок, як самостійного, так і колективного пошуку, постійну актуалізацію їх застосування, формування нового досвіду та розвитку необхідних гуманістичних якостей;
- орієнтацію на особистий і колективний успіх у засвоєнні гуманістичних цінностей.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2.кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості: (Учб. посібник для студентів ст. курсів психол. фак. та від-нь ун-тів) / О. Ф. Бондаренко. – Харків: Фоліо, 1996. – 237 с.
3. Виховні технології / Упоряд. В.Варава, В.Зоц.-К. : Ред. Загальнопед. газ., 2004. –120 с. – (Бібліотека «Шк. світу»)
4. Герbart Й.Ф. Загальна педагогіка, виведена з мети виховання // Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник / Уклад. і автори вступних статей Є.І. Коваленко, Н.І. Белкіна. Заг. ред. Є.І. Коваленко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 664с. – С. 336 – 359.
5. Гольдин А. М. «Образовательная система «Школа-парк»: теория и практика / . – Екатеринбург: Полиграфист, 2002. – 376 с.
6. Серйозні ігри для серйозних людей / Л. Галіцина, О. Шатохіна. – К. : Шк. світ, 2007.–120 с. – (Б-ка «Шк. світу»)

УДК 37.091.3

ТОЛЕРАНТНІСТЬ УЧНІВ У ЗДІЙСНЕННІ ТВОРЧИХ ВИХОВНИХ ПРОЕКТІВ

О.В.Столяренко

Анотація. У статті розкривається актуальність проблеми виховання толерантності сучасної молоді, аналізуються основні фактори, що впливають на формування толерантних взаємовідносин. Розглядаються педагогічні аспекти стратегії виховання цієї якості в учнівському середовищі, доводиться ефективність і розкривається методика використання проектів у виховному процесі.

Ключові слова: толерантність, гуманістичне виховання, метод проектів, творчі виховні проекти.

Аннотация. В статье раскрывается актуальность проблемы воспитания толерантности современной молодежи, анализируются основные факторы, которые влияют на формирование толерантных взаимоотношений. Рассматриваются педагогические аспекты стратегии воспитания этого качества в ученической среде, доказывається эффективность и раскрывается методика использования проектов в воспитательном процессе.

Ключевые слова: толерантность, гуманистическое воспитание, метод проектов, творческие воспитательные проекты.

Summary. The article covers the important problem of teaching tolerance to modern youth. It deals with the main factors which influence the personality development and tolerant relationships. The method of projects and other pedagogical techniques of teaching tolerance are analyzed and proved.

Key Words: tolerance, humanistic education, the method of projects, creative educational projects.